

СХІДНА МУДРІСТЬ І ДАВНЬОГРЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ

© Шадських Ю., 2009

На основі з'ясування радикальних відмінностей східної культури від західної подано спробу визначити специфіку мудрості в її протистоянні післясократівській філософії.

Ключові слова: мудрість, філософія, духовність.

Yuriy Shadskikh. East wisdom and greek philosophy.

In the article on the basis of finding out of radical differences of east culture from western an attempt to define the specific of wisdom and its opposition to aftersocrat's philosophy is given.

Key words: wisdom, philosophy, spirituality.

Аналіз сучасної вітчизняної філософської літератури свідчить про те, що мудрість як духовний універсум культури належить до найактуальніших проблем сучасної науки. Багатоваріативність визначень і інтерпретацій мудрості, наявних в різних філософських, релігійних, міфологічних концепціях, й досі не дає цілісного концептуального сприйняття її як особливого культурного явища. Через свою багатоаспектність і проникнення в усі сфери буття, вона не є ядром самостійного вивчення, окремою дисципліною, як, наприклад, філософія, етика, естетика, психологія тощо. Ставши свого роду «протодуховністю», з якої згодом утворилися окремі сфери знання, сама мудрість при цьому залишилася своєрідним архетипом знання в його нерозривності з життям. Звідси виросла її духовна універсальність, категоріальна багатозначність і наукова неоформленість.

Мета роботи полягає якраз у тому, щоб спробувати розглянути мудрість, а саме східну мудрість, як таку, що опонує античній, європейській філософії. Життєвість і вагомість мудрості полягає у тому, що для неї належне є сущим, а суще — належним. Це більшою мірою є видимим в східній культурі, яка, опонуючи європейському раціоналізму, зберегла орієнтацію на цілісне, духовне збагнення дійсності. Апологети східної мудрості висувають твердження, що концептуальне (раціональне) знання мало сприяє духовному вдосконаленню людини. Воно дає лише однобічні, фрагментарні відомості, за допомогою яких пізнання мудрості неможливе, оскільки її цілісність пізнається за допомогою духовного досвіду, віри, інтуїції, трансцендентуючих методів тощо. При сходженні до мудрості необхідне таке знання, яке можна зрозуміти серцем, втілити в своєму житті, вкоренити у своєму Духовному Шляху.

Мудрість через це необхідно розглядати не просто як одну з категорій будь-якої національної культурної спадщини, але як сутнісне вираження істини. Її дослідження в духовно-цілісному і онтологічному вираженні дає змогу виявити витоки і сенс вдосконалення особи. Духовне перетворення останньої може бути здійснене лише у процесі життєтворчості, що набуває форми особового втілення мудрості в буття.

Є науковий факт, який не заперечується, що філософія з'явилася в Стародавній Греції, а вперше назвав себе філософом, за свідченням Геродота, Піфагор. Історико-філософські дослідження починаються, як відомо, з Мілетської школи, інколи, правда, згадуються, як найраніші, сім мудреців, відомим з яких був Солон. При цьому вислизає деяка неістотність – всіх їх слід називати філософами або когось все ж філософами, а когось мудрецами? Далі спливає ім'я Геракліта, що вплинув на долю діалектики і всякого роду елітарних концепцій, на зразок ніцшеанця: Геракліт називав себе софосом, тобто мудрецем.

Саме досократиків можна віднести до мудреців, але з появою Сократа починається епоха переходу до філософії. «Виродження філософії починається з Сократа. Якщо метафізика бере початок з розрізнення двох світів, з протиставлення сутності і видимості, достеменного і помилкового, раціонального і чуттєвого, то слід прямо сказати, що саме Сократ винайшов метафізику: він перетворив життя в те, що належить оцінювати, порівнювати, обмежувати, він зробив думку мірою і кордоном, який встановлюють в ім'я вищих цінностей: Божественного, Достеменного, Прекрасного, Благого. В образі Сократа на сцену виходить філософ, який добровільно і витончено поневолив себе, причому на століття» [1, с. 27].

Не бентежить багаточисельних і часом прискіпливих дослідників філософії одна обставина. Поряд з книгами про античну філософію можна поставити менш широкую, але все таки на одну полицю з книгами про філософію китайську, індійську, тобто про східну філософію. І з датами при зіставленні вийде не все гладко. Конфуцій (Кун-Фу-Цзи) жив за 500 років до Різдва Христового, майже одночасно з Фалесом, а Конфуцій – це не витік, а повноводна річка того, що прийнято називати східною філософією.

Зрозуміло, європейські філософи, які поборозли своєю рефлексією глибини світової думки, давно звернули увагу на істотні відмінності східної дороги філософствування і старогрецького, інтуїтивно, віддаючи перевагу античності як, власне, філософському знанню. Чи була тут справа лише в більшій спорідненості культур, чи причини ховаються глибше?

Гегель мимоволі принижував східну філософію, вибравши ті виміри, якими взагалі в останні століття звикла користуватися європейська думка, переконана у випередженні нею решти світу в усіх відношеннях, у тому числі в культурі мислення. Європоцентризм, а сьогодні ще і американоцентризм в оцінці культур свідчать про завищеність самооцінок і нездатність зрозуміти, відчути культуру інших народів. У своїх лекціях, записаних і виданих слухачами, Гегель виділяв східну філософію з підрозділами "Китайська філософія" і "Індуська філософія", але при внеску змісту цих "філософій" тут же відмовляв їм у праві називатися філософією, погодившись з прийнятими в німецькій школі філософствування критеріями спекулятивності, метафізичності, діалектичності. "Те, що ми називаємо східною філософією, являє собою загалом більшою мірою релігійний спосіб уявлення і релігійний світогляд східних народів" [2, с.108]. Гегель багато разів варіює слова подібності, передбачаючи, що Схід нагадує філософію, схожий на неї, і співчутливо радить: для слави Конфуція було б краще, якби його твори не були перекладені, а залишилися б чимось загадковим в переказах, згадках.

Кожна людина шукає у філософії своє, а професійний філософ – не виняток. І коли людина байдуха до зустрічі з філософією – це теж його "своє", його життєвий етап, який в декого може затягнутися до земного кінця.

Є правота віку і правота захопленя, але є і їх неправота. Політики люблять для досягнення владних цілей підключати юних з їх бродінням фізіологічних сил і відчуттям абсолютної значущості, суб'єктивної вічності. Погано, якщо філософ не здатний вдивитися в чужі світи, в чужі цінності, навіть якщо він їх вважає неприйнятними для свого етапу розвитку, вдивитися не для того, щоб виправдати або прийняти, але в усякому разі зрозуміти.

Гегель шукав в китайських текстах схожість на власний спосіб філософствування і готовий був оцінити в них лише улюблені їм сюжети, особливо усякий натяк на чисті категорії мислення. Він з явним задоволенням викладає стародавню книгу І-цзін (Книгу принципів), що нібито написав Фу-сі, який в символічних рисах виразив істотні принципи буття (-ян – чоловіче начало, досконалість, єдність, батько, вертикаль; -інь – жіноче начало, недосконалість, заперечення, горизонталь: їх комбінації виражають досконалість і недосконалість світу).

Лише це зацікавило Гегеля в китайській мудрості і лише мимохідь, із осудженням він говорить про те, що дійсно дорогоцінне, що становить внесок Сходу в збагнення загального в світі, в людині, в думках.

Конфуцій, жалкує і обурюється Гегель, "є, отже, проповідником практичної мудрості: у нього абсолютно не можна знайти жодної спекулятивної філософії. а є лише ходяча мораль в хороших, ділових повчаннях" [2, с. 101].

Мова не помиляється, коли легко сполучає словосполуки – східна мудрість і грецька філософія. На Сході завдяки особливому життєвому устрою, всієї його культури спрадавна розвивалася традиція мудрості. І мудрість не може бути схожою на любов до мудрості, на любомудріє. Мудрість абсолютна, її можна викладати, її можна сприймати, слідувати їй, але в ній неможливо сумніватися: бо вона негайно перестане бути мудрістю. Мудрець – це пророк, і мудрість дидактична. Відмітимо, що і формою східні тексти написані як повчання, як керівництво для вчинків і думок [3; 4].

Носієм абсолютного знання може бути лише Бог, люди недосконалі, їм недоступний Абсолют, і сумне враження справляють невігласи, переконані в своєму всезнайстві. Є сфери знання, де частіше, ніж в інших сферах, виявляється самовпевненість неучтва, що претендує на мудрість, – це політика, мистецтво, мораль, філософія, медицина. Чи багато хто сумнівається, мучиться незнанням, можливістю помилки, коли крокують до урн для голосування, не ставлячи собі навіть очевидного запитання: для чого на виборців, у тому числі і на тих, що крокують до урн "вільних" і "автономних", витрачали гігантські гроші, вселяли, зазивали, переконували? Людина крокує з відчуттям власного вибору і досконалого рішення, розчарування і сумніви почнуться потім, але зі свідомості випаде нагадування про ілюзорну мудрість, і знову, і знову, увірувавши через цілителя, у чудодійний засіб, в розкуте слово популярного телемовця, псевдомудрець приймає рішення, радить, закликає, повчає. Хворобою такої псевдомудрості уражені всякого роду керівники, через своє становище в суспільстві, що несуть в собі авторитетні, незамутнені сумнівами рішення, вчинки, вказівки; педагоги і батьки, поставлені у відношення вчительства і виховательства також найчастіше схильні перебільшено оцінювати свої пізнання, життєвий досвід, пристрасті, смак. Вік і зовсім приносить дуже багатьом упевненість в мудрості, незалежно від напруженості інтелектуального і етичного руху до того календарного віку, який спонукав знайти вікову зарозумілість.

І все-таки про мудреців і мудрість можна говорити не іронічно. Зрозуміло, є Істина і істина. Мудрість і мудрість. Все, що виходить за межі людських можливостей, ми пишемо із заголовної букви, і людська мудрість ніколи не досягне божественної Мудрості. Є накопичення спадкоємності етичного, життєвого досвіду, умінь і інтуїцій, яке знаходить конкретних носіїв, що користуються шануванням в суспільстві і що доводять своїми порадами, пророкуваннями звання мудреця.

Мудрість не має географічних обмежень і національної зумовленості. Проте через релігійно-етичні традиції і державно-ієрархічний спосіб соціального буття понад усе і найуспішніше мудрість прославила себе на Сході. У всьому світі багато століть читають повчання східних мудреців і притчі східних поетів, які теж відображають серйозні або жартівливі поради, повчання, афористичні формули життя. Цим і кошовна справжня мудрість: вона не старіє, вона руйнує зарозумілість псевдомудрості. Мудрець не може існувати без послідовників, без учнів, без шанувальників. Мудрець претендує на пророкування і проповідничу могутність. На Сході завжди були можливості для появи вчителів-мудреців, в яких не просто вчилися сукупності знань, навичок, а яким слідували, яких обожнювали. Східний мудрець не міг засумніватися в своїй досконалості, і тому стиль його повчань ніколи не несе невпевненості, суперечності, відносності. За це осуджували східну мудрість європейські філософи, але магія східного учительства не обійшла багатьох з них, особливо, коли європейська думка розчарувалася в можливостях раціоналізму і, випробовуючи дороги ірраціоналізму, неминуче звернулася до містичних одкровень і етичних проповідей Сходу. Нові дороги, які утворювали Б. Паскаль, А. Шопенгауер, С. К'єркегор, визначили як некласичне філософствування, яке тепер вже стало схожим на східну мудрість, але все ж таки залишилося філософствуванням, бо суб'єктивізація роздумів, сполучена з розгубленістю і наростанням трагічних інтонацій, зовсім не збігалася з традицією мудрості.

Філософія починається із сумніву, із здивування. Філософія живе питаннями, а не відповідями. Питання, задані багато століть назад, майже не оновлюються, не поповнюються, але відповіді урізноманітнюються. Філософія відходить від шаблонів, завершених істин, вона спочатку знає, що можлива лише любов до мудрості, але не сама мудрість. Любов – це відкриття себе і світу, своєї і чужої невичерпності. Любов не можна замінити знаннями про кохання, це відноситься і до любомудрія. Багатобарвність кохання і прагнення здібної до кохання людини не сховатися від

кохання, а випити його мед і отруту, дають змогу випробувати небесне, піднесене, ідеальне, бо кохання – відкриття в собі і в іншому висоти неба (Вол. Соловйов). Філософія – це надособисте кохання, безкорисливе, як в мистецтві – це ерос духу.

Спокуса відшукати абсолюти, властиві мудрості, виникає не лише в тих, хто з філософією зустрічається вперше, але і в тих, хто професійно занурений у філософію, тобто кого прийнято називати філософами (треба відзначити, що достаток дипломованих "філософів" поточного століття лише оголював нетотожність звання і покликання, дар любові до мудрості не вручається у вигляді диплома, він дається і твориться). Любов яскравіше пізнається в аналогії з тією її формою, в якій загадок ще більше, ніж в любомудрії, але чомусь прийнято думати, що про неї говорити простіше. Добре виразив таку аналогію С.Н. Трубецької. "Як для коханця кохана здається втіленим ідеалом і є насправді лише звичайна смертна – як би не була велика її досконалість, так і кожна філософська система не є те абсолютне, за яке її приймає філософ. Але в цьому інстинктивному самообмані є істина. Філософ шукає цю загальну мудрість, цю Софію і любить її в межах своєї системи. І він часто буває нетерпимий, однобічний, дратується на засліплення інших, бо ототожнює свою ідеальну виставу з самим ідеалом дійсної мудрості. Таке змішання... містить в собі одне з найсильніших і наочніших свідоцтв на користь ідеалу. Бо джерело філософії є потяг до цього ідеалу, об'єктивність якого нею передбачається" [5, с.109].

У Стародавній Греції філософ виявлявся посередником між богами і людьми, любов до досконалих форм і прозоріння цих форм не могли виразитися ні в науці, ні в мистецтві, ні в релігії. Піфагор залишається загадкою, бо в ньому у дивний спосіб уживалися і вчений (усякий школяр знає його ім'я як математика), і містик, що видавав себе за посланця богів, створив союз односторонців, наповнений символічними таємницями, який був схожий на релігійну секту. Ось це з'єднання, здавалося б нез'єданого, і породило філософію – особливу форму світобачення і творчості. Піфагор, як оригінально обґрунтував Р.Р. Майоров, перший з'єднав містерію, логіку і моральність, оскільки філософія виникла з потреб етичної свідомості як новий вигляд духовної творчості [6]. Містерія кохання змінювала свої прихильності, захоплення і проголошувала філософію то наукою, то мистецтвом, то релігією, то рефлексією абсурду.

Ідеали строгості, досвідності, систематичності підштовхували філософів до перетворення своєї улюбленки на науку. Декілька поколінь в СРСР вимушено вірили, що філософія – це наука про найзагальніші закони природи, суспільства і мислення.

Філософію то наближували до зразків математики, як це було у Р. Декарта, Г. Лейбніца або А. Уайтхеда, то укріплювали опорами дослідного знання, як це було у Ф. Бекона, Дж. Локка або сучасних позитивістів, то під титулом богословської науки будували системний каркас розсудливої теології, підсумовуючи і визначаючи на майбутнє специфіку західноєвропейської релігійної свідомості (починаючи з Томи Аквінського до сучасних теологів католицького і протестантського напрямів).

Дивно, але навіть російські філософи релігійної спрямованості часом забували про власні шукання і, піддаючись поширеній західній догмі, перетворювали філософію на наукоподібну споруду, особливо, якщо викладали історію філософії, що неважко виявити, скажімо, у Н.О. Лосського, під час його захоплення кантівською гносеологією. С.Л. Франк у шкільному викладі філософії написав недвозначно: "Філософія раціонально або науково обґрунтоване вчення про цілісний світогляд" [7, с. 6].

Філософія оберігала себе від розмитості, суб'єктивного свавілля, подібного до авангардизму в мистецтві, коли усі проблеми вирішуються неспростовним обґрунтуванням: "Мені так бачиться". Ілюзорні світи, створені химерною свідомістю антропософів, окультистів, претендували на нове філософствування. Зрозуміло, що глибоко володіючи філософською культурою мислителі повстали проти шарлатанства, і аргументи їх часто повертали філософію на дорогу науки і релігії одночасно, але прояснювали особливу природу предмета і методів філософії, що відрізняють її і від науки, і від релігії, а тим більше, від містифікацій. Про це багато і переконливо писав І.А. Ільїн. Філософ повинен підпорядковувати себе цілком Предмету, Богові, а не свавілля суб'єктивності, філософія – це віруюча наука, що спирається на надособисту очевидність. Його дуже турбувала тенденція, що виявляється все сильніше, до волхвування, тайноведення у філософії, коли податливі на навіювання

і психологічні ефекти люди руйнують себе баченнями, містифікаціями, нерідко під керівництвом учителів: це – форма душевно-духовної наркоманії. Ільїну вдалося впевненіше за інших мислителів пройти між Сциллою і Харибдою наукової формалізації і ірраціональної вседозволеності, не скрутивши у бік сторонніх для філософії сфер, як зійшов Н.А. Бердяєв у сферу мистецтва, позбавляючись від забобону тлумачення філософії як науки.

У роботі "Сенс творчості" Н.А. Бердяєв витверджує від гіпнозу науковості у філософії, від претензій науки панувати над всією культурою. Він називає цей гіпноз віковим рабством філософії у чужого пана. "Не мають бути науковими мистецтво, мораль, релігія. Здавалося б, так ясно, що ніщо на світі не має бути науковим, окрім самої науки" [8, с. 264]. "Філософія ні в якому сенсі не має бути науковою. Філософія – самостійна область культури, а не самостійна галузь науки. Підпорядкування філософії науці є підпорядкування свободи необхідності" [8, с. 18, 23]. І раптом після настільки руйнівних для філософських сциентистів аргументів Бердяєв, всупереч власному висновку про філософію як самостійну область культури, стверджує: "Філософія – це мистецтво". Позбавившись від одного пана – науки, він так і не побажав знайти самостійність для філософії, продавши її в рабство іншому панові – мистецтву. Подібно до того, як Ф. Енгельс на одних сторінках обґрунтовував самостійність форм суспільної свідомості – науки, філософії, мистецтва, права, політики, релігії – на інших же, всупереч власним обґрунтуванням, називав філософію наукою, так і Бердяєв не зумів промалювати власну подобу філософії.

Про еволюцію предмета філософії написано багато: і про брунькування наук, і про зсув інтересу від естетики і діалектики до методів мислення, а потім до філософії науки і особово-екзистенціальних питань. Не заради того, аби ще раз позмагатися з великими і малими в суперечках про предмет філософського знання ця розмова, а заради того, аби підвести читача до обґрунтування різних доріг до загального в різних культурах. Як згубно і помилково всьому світу прагнути стати Європою або Сполученими Штатами Америки, так і загальне, граничні підстави буття світу і людини в світі виражені неуніфіковано.

На Сході не було і не може бути в принципі Канта або Гегеля, бо там немає потреби філософствувати так, як філософствували вони. Східні мислителі досягали вершин мудрості, але їх мало цікавили системоутворювальні завдання, що настільки турбували німців. Зовсім інакше відчував себе східний мислитель, поринувши у рідну стихію душевно-духовних проблем та проблем практики життя. Цим зануренням в духовність вони і цікаві іншим народам, тим більше, що всесвітня криза культури і, особливо, її духовних компонентів або призведе до тотальної духовно-етичної катастрофи людства, або світ врятується східною мудрістю.

Йдеться лише про переважну розробку певного типу загальності в тих або інших культурних світах, що частково збігаються з країнами. Є східна мудрість (Китай, Індія, Японія), є грецька філософія в її класичному вигляді і метаморфози філософії в західноєвропейських варіантах. Сказане зовсім не означає, що мудрість з усіма її атрибутами не існувала і не існує ніде, окрім Сходу, так само, як і духовність – зовсім не оселилася в єдиній країні. Тим часом без з'ясування радикальних відмінностей культур, у тому числі в освоєнні світу загального, важко прийти до визначення як самої мудрості, так і специфіки предмета філософії.

1. Делез Ж. *Ницше / Пер. с фр. С.Л. Фокина.* — СПб.: АХИОМА, 2003. 2. Гегель Г.В.Ф. *Лекции по истории философии.* – Кн. 1. – М., 1932. 3. Лукьянов А.Е. *Лао-Цзы и Конфуций: Философия Дао.* – М.: Изд-во «Восточная литература» РАН, 2001. 4. Жюльен Фр. *Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегия смысла в Китае и Греции.* – М.: Московский философский фонд, 2001. 5. Трубецкой С.Н. *Чему нам надо учиться у материализма? // Вопросы философии.* – 1989. – № 5. 6. Майоров Г.Г. *Роль Софии-Мудрости в истории происхождения философии // Логос.* – 1991. – № 2. 7. Франк С.Л. *Введение в философию.* – СПб., 1993. 8. Бердяев Н.А. *Смысл творчества.* – М., 1989.